

Оптимальними в активізації мовлення дітей прийменниками виявлялися такі педагогічні умови, що сприяють ефективному засвоєнню прийменників дітьми старшого дошкільного віку, як-от: комунікативно-ситуативний характер навчання; емоційна насиченість занять казками та ігровими ситуаціями; комплексний підхід до активізації вживання прийменників; доцільне поєднання стимульованого та нестимульованого мовлення в засвоєнні прийменників; розвивальний потенціал мовленнєвого середовища щодо прийменників; усвідомлення дітьми граматичних зв'язків, які передаються прийменниками; цілеспрямоване керівництво формуванням у дітей дій наочного моделювання відносин між повнозначними частинами мови та прийменниками.

У ході дослідження були виявлені деякі закономірності засвоєння прийменників дітьми:

- темпи засвоєння прийменників (їхня кількість) та якісна характеристика залежать від рівня розуміння тих семантичних функцій, які виконують ті чи інші прийменники в мовленні (групи просторових, темпоральних та логічних прийменників);
- мовленнєва активність та граматична правильність мовлення безпосередньо залежать від знання та розуміння дошкільниками граматичних зв'язків, які утворюють прийменники;
- темпи засвоєння граматичних навичок залежать від послідовного введення в мовлення дітей прийменників відповідно до частотного принципу вживання та принципів розуміння граматичних мовних значень і розвитку «чуття мови».

Список використаних джерел

1. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове / Виноградов В.В. – М. : Наука, 1986. – С. 577-593.
2. Гвоздев А.Н. Формирование у ребенка грамматического строя русского языка. Часть II / Гвоздев А.Н. – М. : АПН РСФСР, 1949. – 190 с.
3. Жуйков С.Ф. Психология усвоения грамматики в начальных классах / Жуйков С.Ф. – М. : Просвещение, 1964. – С. 52-64.
4. Сергеев Ф.П. Речевые ошибки и их предупреждение / Сергеев Ф.П. – К. : Виц. школа, 1988. – 125 с.
5. Федоренко Л.П. Закономерности усвоения родной речи / Федоренко Л.П. – М. : Просвещение, 1984. – 158 с.

The article examines the methods of working with the use of prepositions in speech of senior preschoolers and junior pupils.

Key words: *methods, activization, prepositions, senior preschoolers, junior pupils.*

Дуткевич Т.В., Приймак С.В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито провідні особливості розвитку мовлення дітей від трьох до семи років.

Ключові слова: *мова, мовлення, пізнавальні процеси, розвиток мовлення.*

Дослідження різних сторін розвитку мовлення дошкільника представлені роботами А.Богуш, А.Арутюнової, С.Ахунджанової, М.Лісіної, Ф.Сохіна, О.Ушакової та ін. Водночас вченими приділено недостатню увагу створенню узагальненої, комплексної картини стосовно провідних особливостей розвитку мовлення дитини цього віку. З урахуванням значного впливу мовлення дитини на розвиток її

особистості та інтелектуальних процесів, а також завдань підготовки дитини до школи, нам вбачається актуальним чітке виділення відмітних рис, яких повинно набувати мовлення дитини до семи років.

Метою статті є виділення на основі аналізу й узагальнення даних психологічних досліджень особливостей розвитку мовлення у дитини дошкільного віку.

У дошкільному віці (йдеться про період від 3 до 7 років) відбувається засвоєння всіх рівнів мовної системи. Оволодіння мовою як специфічною системою знаків (фонем, морфем, слів, синтаксичних конструкцій) свідчить про те, що у дитини розвивається знакова функція мовлення. Дитина вже має розвинений фонематичний слух і добре розрізняє фонем та слова, що відрізняються між собою лише однією фонемою: люк – лак; нога – нова тощо. Зменшується кількість звуків мовлення, які дитина не може правильно вимовляти. До 6-7 років вимова стає чистою. У протилежному випадку порушення вимови набувають стійкого характеру та вимагають допомоги логопеда. Дитина усвідомлює звукову будову слова і словесний склад речення. Задача звукового аналізу слова не виникає спонтанно, а ставиться перед дітьми в процесі спеціального навчання. Вже у чотири роки у дітей можна сформулювати розрізнення на слух твердих і м'яких, дзвінких і глухих приголосних, назву першого звуку в слові. Старші дошкільники визначають послідовність всіх звуків в слові.

Лексика дитини значно розширюється. Розуміння нею значення слів стає стабільним та позаситуативним. При цьому дитина інтуїтивно орієнтується на суттєві ознаки групи предметів, яку позначає слово. Так, словом „трикутник” дитина називає всі фігури з трьома сторонами, незалежно від кольору, розміру, матеріалу. Серед прикметників міститься багато слів на позначення рис характеру людини (веселий, злий, добрий), які дитина засвоює завдяки включенню у конкретні ситуації міжособистісної взаємодії, де ці якості проявляються: злий, бо заважає дітям гратись, обдурює; добрий, бо допомагає, схвалює. Дитина прагне розширити свій словник, намагається зрозуміти нове слово. Таким чином у неї спостерігається пізнавальне ставлення до системи мови. Нерідко, дитина наділяє почуте своїм смислом. К. Чуковський зауважував: „Дитина несвідомо вимагає, щоб у звуках був смисл, щоб у слові був живий ...образ; а якщо цього немає, дитина сама надає незрозумілому слову бажані образ та смисл. Так, вентилятор у неї вертилятор. Міліціонер вулиціонер. Екскаватор пісковатор. Коклюш кашлюш” [5, с. 89].

Для того, щоб зрозуміти значення слів, дитині необхідно спиратись на свій чуттєвий досвід. Найкраще засвоюються слова, з якими дитина постійно зустрічається та діє. Є.А. Аркін дослідив, що у мові дитини 4-х р. доля іменників певної теми спадає згідно з наступним списком: житло, їжа, одяг, тварини, рослини, міський побут, частини тіла, професії, техніка та інструменти, нежива природа, час, соціальні явища, родові поняття, геометричні фігури, абстрактні слова.

У граматиці дитина інтенсивно засвоює парадигму форм слова (відміни, відмінки тощо) та практично орієнтується на окремі частини слова, зокрема суфікси. Першими (на межі раннього та дошкільного віку) засвоюються суфікси зі значенням зменшення-перебільшення; позитивної-негативної емоційної оцінки.

Засвоєння морфемного складу слів виявляється та закріплюється в самостійному словотворенні, що характерне для дитини 2-5 років. Широку палітру дитячого словотворення представляє Корній Чуковський у книзі „Від двох до п'яти”. Ось хлопчик запитує:

- Ви і шишку поливати будете?”
- Так.
- Щоб вирости шишенята?”

Або інше: „Жив-був пастух. Його звали Макар. І була в нього дочка Макарона” [5, с. 75].

Мовне експериментування на 5-му році виявляється також у словесних каламбурах, коли дитина підбирає слова, подібні за звучанням, кілька разів з інтересом повторює їх, порівнює звучання та значення, радіє своїм відкриттям. Викликає у дитини інтерес і римування слів. З'являється гра словами. Дитина навмисно змінює звучання слова, придумує слова не співвіднесені з предметами. Мовне експериментування являє собою процес активного творчого засвоєння системи мови дитиною. Слово стає об'єктом перетворень дитини, здійснюваних за законами словотворення, обмеження яких дитина ще не усвідомлює. Дитина не розуміє, чому співвідношення коза і козел не можна поширити на стрекоза – стрекозел [5, с. 73]. За аналогією покласти-викласти дитина просить маму висолити занадто солоний суп [5, с. 100].

Поступово у дитини формується здатність встановлювати словесний склад речення. Спочатку дошкільник відноситься до речення як до смислового цілого. Далі виникає аналіз інтонаційно-смислових груп: іменників і дієслів. На питання, скільки слів у реченні “Діти граються м'ячем?”, дитина відповідає: „діти – перше слово, гралась м'ячем – друге”. І лише в результаті навчання діти виділяють всі слова, виключаючи службові частини мови.

Помітно ускладнюється регульовальна функція мовлення. Дитина не просто здатна виконувати інструкції дорослого, але прагне, щоб вони були мотивовані. Дорослий розвиває у дітей свідоме виконання своїх вимог. За допомогою мовлення дитина впливає на дорослого і однолітка. Інструкції дорослого ускладнюються, передбачають виконання дитиною послідовної низки дій. Вони набувають характер пояснень дитині порядку роботи. Наприклад, дорослий пояснює дітям, як слід діяти, щоб намалювати гарний пейзаж, виліпити з пластиліну грибочок. Пояснення дорослого супроводжує показ, а лише потім до роботи приступають самі діти. У таких завданнях розвивається здатність приймати та втримувати інструкцію, що відіграватиме важливу роль у шкільному навчанні.

Завдяки мовленню у дитини розвивається внутрішній план діяльності, який випереджує практичне виконання. Дошкільник починає діяти за принципом „сім раз відмір і один раз відріж”. Мовлення дозволяє краще зрозуміти свій план, розділити його на етапи, зафіксувати задум, продумати наявність умов та засобів виконання. Практичне досягнення результату стає більш швидким, точним, правильним. Планування поєднує практичну й розумову діяльність в єдине ціле, надає їм організованості та цілеспрямованості. Діти планують свої ігри, малювання, аплікації тощо.

Успіхи в оволодінні активним мовленням проявляються в удосконаленні форм мовлення зі значно більшим вмістом вербальних засобів, ніж жестикуляторне та ситуативне. З'являються контекстна і пояснювальна форми мовлення (А.Леушина), які до кінця дошкільного віку набувають все більшого поширення. Ситуативне мовлення залишається при цьому поширеною формою також. Суттєва відмінність ситуативного й контекстного мовлення полягає у мірі їх співвіднесеності із наочною ситуацією. Ситуативне мовлення цілком зрозуміле лише у зв'язку із ситуацією. Контекстне – передбачає опору кожного наступного висловлення на попереднє. Таким чином у контекстному мовленні зростає роль вербальних засобів. Його одиницею виступає не слово, а речення. Виникнення контекстного мовлення забезпечується збагаченням словника і засвоєнням граматичної будови мови.

Властивості контекстності та ситуативності також виявляються у дитячих діалогах. Здатність послідовно пов'язувати окремі висловлення між собою стають основою для появи зв'язного мовлення, яке ще називають пояснювальною формою мовлення. До її виникнення підводить розвиток спілкування дошкільника із дорослими та з ровесниками. Ситуативно-ділове спілкування з ровесниками спонукає до узгодження дій дітей у процесі обговорення, пояснення один одному своїх бажань, прагнень. Ще більше вимагає цього позаситуативно-ділова форма спілкування, яка до 7 років не встигає сформуватись у всіх дітей. Так само і пояснювальне мовлення

розвинене у дошкільників по-різному. Його розвиток залежить не тільки від успіхів в оволодінні словом, але і від можливостей мислення дитини, здатності знаходити аргументи „за” і „проти”, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Пояснювальне мовлення передає достатньо складний зміст. Наприклад:

Дорослий: У які ігри ти любиш гратись? Чому?

Євген: Граємось у школу, у лікарню, магазин. Люблю гратись у магазин, у мене мама продавець. А Миколка любить гратись у водія та пасажирів. В нього брат водить машину.

До кінця дошкільного віку у мовленні з'являються ознаки позаситуативності: дитина відмежовує слово від предмету. Ця здатність розвивається на основі розвитку звукового аналізу слова та виділення слів з речень. Ці вміння становлять основу для подальшого засвоєння грамоти дитиною.

У старшому дошкільному віці яскраво виявляється процес диференціації та інтеграції мовлення у системі пізнавальних функцій. Мовлення стає окремим і регульованим інтелектуальним процесом, свідченням чого є формування самоцінної мовної діяльності, прямо не пов'язаної з практичними діями. Дитина включається у бесіди на позаситуативні теми (наприклад, широкого пізнавального змісту; щодо моральних якостей, оцінки вчинків героїв казок чи оповідань), самостійно складає оповідання, казки, віршики. Цей рівень мовлення вимагає спеціальної розвивальної роботи педагога.

Таким чином, у розвитку мовлення дошкільника (від 3 до 7 р.) спостерігаються наступні особливості:

- відбувається засвоєння всіх сторін мови, формуються її нові форми та вдосконалюються функції мовлення;
- дитина повністю оволодіває фонемним складом мовлення, правильно чує та вимовляє звуки;
- активно розширюється лексика дитини при опорі на її чуттєвий та практичний досвід;
- засвоєння граматики полягає в оволодінні парадигмою форм іменників та дієслів, що спирається на виділення морфемного складу слова;
- складається пізнавальне ставлення до мови (дитина пізнає закони рідної мови в процесі словесного експериментування);
- формуються нові форми мовлення контекстна та пояснювальна, що становлять основу зв'язного мовлення дитини;
- розвивається регулююча (свідоме виконання інструкцій дорослого, поява самоінструкцій); плануюча (випереджує практичну дію) функції мовлення;
- мовлення інтегрується та диференціюється із іншими інтелектуальними процесами.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М. Речевая подготовка детей к школе. – К. : Радянська школа, 1984. – 176 с.
2. Аругюнова А. Дошкольный возраст: Формирование грамматического строя речи // Дошкольное воспитание. – 1993. – №9. – С. 58-65.
3. Ахунджанова С. Развитие речи дошкольников в продуктивных видах деятельности // Общение и речь: развитие речи у детей в общении со взрослыми / Под ред. М.И.Лисиной. – М. : Педагогика, 1985.
4. Сохин Ф.А. Психолого-педагогические проблемы развития речи дошкольника // Вопросы психологии. – 1989. – №3. – С. 39-43.
5. Чуковский К.И. От двух до пяти. / Соч. в двух томах. – М. : Изд-во „Правда”, 1990. – С. 73-404.
6. Ушакова О. Развитие словесного творчества детей 6-7 лет // Дошкольное воспитание. – 1972. – №9. – С. 22-32.

The article considers the main peculiarities of speech development in pre-school children.
Key words: *speech, language, cognitive process, speech development.*